



Calea samuraiului (fragmente)

Partea a II-a

Yamaga Sokō 山鹿素行

ORIGINAL TITLE: 「山鹿語類卷第二十一・士道」 [Însemnările lui Yamaga vol. 21: Calea samuraiului] 『山鹿語類第二』 (Tokyo: Kokusho Kankōkai, 1911), 60–83.

Yamaga Sokō, an Edo-period Confucian philosopher and harsh critic of the Hayashi school of Neo-Confucianism, proposed a return to the teachings of the Confucian classics, thus becoming the first representative of the Kogaku school. Almost forgotten after his death, his moral philosophy was revived towards the end of the Edo. The fragments translated here are part of Sokō's 『士道』, a text that influenced modern conceptions of national identity and morality. For example, his concept of “loyalty,” in connection with the Shintō idea of the emperor’s divine origin, was central to Meiji *kokutai* ideology. Many of its ideas can also be linked to contemporary ideas of individuality, morality, and social philosophy such as Watsuji Tetsurō’s *ningen* and *aidagara*.

KEYWORDS: perioada Edo—filosofie premodernă—Confucianism—Yamaga Sokō—Calea samuraiului—*shidō*—*bushidō*—Om remarcabil—Om ales—maniere demne

Prezentare

Inițial, Yamaga Sokō 山鹿素行 (1622–1685) a fost o figură minoră pe scena filosofiei confucianiste japoneze. El fost însă printre primii intelectuali confucianiști care s-au opus vehement scolasticismului exagerat al neo-confucianismului 朱子学 (TAWARA 1998, 49), reprezentat la acea vreme de școala Hayashi, și care s-au dedicat popularizării filosofiei confucianiste în sfera cercurilor strict intelectuale.

Ceea ce îl face pe Sokō încă relevant astăzi este același lucru care l-a făcut relevant în epoca Edo – convingerea că esența filosofiei nu stă în investigarea stearpă a unor concepte abstracte, ci în relevanța ei socială, în resursele pe care le poate oferi în slujba unei existențe armonioase și fericite. Ceea ce a imputat el școlii Hayashi în Edo este ceea ce se poate încă imputa azi multor teorii filosofice – distanțarea extremă de realitatea înconjurătoare și de viața socială a comunității, izolarea într-un turn de fildeș în care cuvintele își pierd sensul și puterea.

Lucrarea *Calea samuraiului* (în original 士道) a reprezentat astfel prima încercare a lui Sokō de a adapta principiile filosofice confucianiste realităților sociale ale vremii sale, de a re-transforma filosofia într-o resursă vitală pentru viața socială a individului. *Calea samuraiului* nu este nici cea mai cunoscută dintre lucrările lui și poate nici cea mai relevantă cu privire la conceptele esențiale ale filosofiei sale morale și politice. Este însă o lucrare născută dintr-o preocupare sinceră pentru bunăstarea semenilor săi, care se confruntau la vremea respectivă cu o societate feudală în tranziție, în care întreaga clasă militară (al cărei membru era) părea să-și fi pierdut sensul existenței și reperele morale. Astfel *Calea samuraiului* a apărut ca un melanj de filosofie și concepte moralizatoare prin care Sokō a încercat să ofere acestei clase un model al existenței armonioase, integrate în societate.

Multe dintre conceptele propuse în *Calea samuraiului* au devenit centrale conceptualizărilor moderne de identitate națională și educație morală, în mare parte datorită eforturilor lui Yoshida Shōin și ulterior ale discipolilor săi, deveniți membri ai elitei intelectuale și politice în epoca Meiji. Un astfel de exemplu ar fi conceptul de „loialitate și pietate filială” (忠孝), care – sărăcit însă de intensiunile sale originale și asociat cu ideea shintōistă a originii divine a împăratului – a evoluat într-un element esențial al ideologiei naționaliste din epoca Meiji și mai apoi a „moralității naționale” (国民道德) inspirate de bushidō din epoca Taishō.

Poate și din această cauză, am putem azi ușor să-i imputăm lui Sokō faptul că filosofia sa a căutat să întărească structurile sociale feudale ale epocii și a oferit într-un final¹ o fundație teoretică pentru moralitatea ultraconservatoare a epocii Taishō, însă ar însemna să-i facem proces de intenție *in absentia*. În plus, ar însemna să confundăm în mod grav demersul filosofic cu cel politic, și astfel să-i limităm viziunea. Deși odată cu inserarea conceptului de „loialitate și pietate filială” (忠孝) în discursul politic și moral modern virtutea confucianistă a loialității capătă mai degrabă sensul de supunere orbească, merită menționat că acest lucru s-a întâmplat ca urmare a pervertirii sensului său original, a sărăcirii sale de nuanță – extrem de importantă în filosofia confucianistă, precum și în filosofia lui Sokō – a sincerității în demers și a cugetului curat. În acest context, este deci cu atât mai importantă o relecturare onestă a *Căii samuraiului* și a conceptelor morale propuse de Sokō, pentru a încerca o decantare a filosofiei confucianiste japoneze de elementele ideologice infiltrate ulterior și pentru a putea dezbate în mod onest posibilitățile filosofiei confucianiste în Japonia contemporană.

NOTE ASUPRA TRADUCERII

Calea samuraiului face parte din 山鹿語類 [Însemnările lui Yamaga], o serie de lucrări compilate de discipolii lui Sokō care conține aproape toate temele abordate de filosof de-a lungul vieții. Din cele 43 capitole (ori volume) ale 山鹿語類, 1–20 abordează tema celor cinci relații umane confucianiste, 21–32 pe cea a vieții samurailor (21: 士道, 22–32 士談), iar 32–43 abordează chestiuni legate de filosofia confucianistă (聖学).

1. Pentru mai multe detalii, vezi Mustăța 2017, 385–8.

Volumul al XXI-lea, *Calea samuraiului*, este împărțit la rândul său în patru capitole: I. Principii fundamentale (立体), II. Clarificarea stării de spirit (明心術)², III. Detalii privind manierele demne (詳威儀) și IV. Cumpătarea în traiul zilnic (慎日用).

Fragmente din capitolele I și II, care explicitează principiile filosofiei morale a lui Sokō, pot fi găsite în volumul *A Festschrift for Florentina Vișan* (2017), însoțite de un studiu introductiv în limba engleză. Fragmentele traduse aici fac parte din capitolul al III-lea, *Detalii privind manierele demne*, și detaliază principiile morale propuse în primele două capitole în termeni accesibili contemporanilor săi mai puțin familiarizați cu filosofia confucianistă. Pentru fiecare concept de filosofie propus, Sokō adaugă comentarii și exemple specifice (uneori exhaustive) de comportament, astfel că acest al treilea capitol ar putea fi descris drept un cod detaliat al comportamentului moral, adaptat realităților societății japoneze premoderne.

Pentru că scopul acestei traduceri este clarificarea filosofiei morale propuse de Sokō în *Calea samuraiului*, am luat decizia să abordez doar fragmentele relevante pentru exemplificarea acesteia, astfel că am omis pasajele prea încărcate de detalii tehnice (de exemplu, posturile corecte în activități precum tir cu arcul ori călărie), repetitive ori irelevante din punct de vedere filosofic.

Pentru interpretări ale pasajelor mai ambigue, am consultat ediții mai recente ale lucrării, precum cea îngrijită de HIROSE Yutaka (1941) ori traducerea în limbă modernă a lui HIROKAMI Kiyoshi (1998). Pentru traducerea din *Analectele* lui Confucius am utilizat în principal varianta în limba română tradusă de Florentina VIȘAN (1996), dar am consultat și traducerea în engleză a lui James LEGGE (1861), în principal pentru clarificarea unor concepte. Pentru alte traduceri ale textelor din chineza veche am consultat de asemenea volumele lui James Legge, pentru consecvență.

2. Capitolele I și II: Mustătea 2017, 385–98.

Yamaga Sokō

Calea samuraiului (fragmente) - partea a IIa

*Traducere și note: Alexandra Mustățea*III. DETALII PRIVIND MANIERELE DEMNE (詳威儀)³

7. În tot și-n toate, respect desăvârșit (毋不敬)

Maestrul a spus: Fundamentul cunoașterii stă în înțelegerea legilor naturale, dobîndind astfel o virtute comparabilă cu calitățile universale ale Cerului și Pămîntului și înțelegerea corectă a surselor învățăturilor înțelepților. Însă pentru a duce această hotărîre la îndeplinire, este necesar să dai dovadă de deferență (敬身). Deferența înseamnă în primul rînd să pui în practică corect regulile de conduită. După cum a spus și Xu Heng⁴, „esența comportamentului deferent este observarea strictă a regulilor de etichetă la exterior”.

Care este deci regula comportamentului ritualic? Înseamnă să nu-ți lași privirea, auzul, vorba și comportamentul să-ți fie afectate de lucruri ireverențioase. Acest lucru este esențial pentru un comportament demn. Deci ce înseamnă să ai un comportament demn? În *Cartea riturilor* (禮記) stă scris:

3. Ceea ce Sokō numește *maniere demne* (威儀) este o reinterpretare în cheie proprie a filosofiei confucianiste a comportamentului ritualic. În traducerea *Analectelor* lui Confucius în limba română, Vișan explică pasajul citat în textul nostru (și implicit filosofia Riturii) astfel: „Această conformare la Rit [...] este [...] explicată ca program care ghidează orice acțiune: nici un act să nu se producă la voia întâmplării, ci numai respectînd Regula. Comportamentul ritual cere o permanentă poziționare, o luare de distanță față de sine, o atentă stăpînire și supraveghere a oricărei manifestări. A fi ritual depășește deci valoarea morală, înseamnă recuperarea unei demnități ontologice: Ren (仁) – Omul (care există în lume ca Om). Prin supravegherea atentă a actelor performatoare codificate și simbolice conform partituri comune, omul ritual se „cizelează”, se „rafinează”, capătă o eleganță artistică: Ren – Omul (cu comportament uman superior). Lumea sa devine o lume culturală superioară a acțiunilor consonante cu însăși Marea Noimă a Firii – Dao.” (Vișan 1996, 198). Traducerea în engleză a lui James Legge (1861) oferă o idee mai clară a dictonului confucianist, într-o cheie universalizatoare: „Look not at what is contrary to propriety; listen not to what is contrary to propriety; speak not what is contrary to propriety; make no movement which is contrary to propriety” (CHINESE TEXT PROJECT).

4. Xu Heng (1209–1281), filosof neoconfucianist din perioada Yuan, care a servit sub Kublai Khan.

„În tot și-n toate, să nu fii niciodată lipsit de respect” (毋不敬), astfel că tot ceea ce trebuie să faci e să ții mereu cont de acest sfat⁵.

Ritul (禮)⁶ se naște dintr-o nevoie intrinsecă a sufletului uman, și se referă la acea coerență internă proprie tuturor lucrurilor și fenomenelor din lume, care se armonizează într-o logică proprie, inviolabilă. Cum toate activitățile noastre sunt supuse principiului ritualic, fiecare mișcare și fiecare nemișcare, fiecare cuvânt și fiecare tăcere își are propriile criterii de comportament demn.

Esența comportamentului ritual se află în dictonul acesta: „În tot și-n toate, să nu fii niciodată lipsit de respect”. Astfel, dacă stai în cumpănă între a vorbi sau a păstra tăcerea, ori între a acționa sau a sta deoparte, și cântărești în ce măsură poți îndeplini criteriile necesare, înseamnă că ești deja pe drumul cel bun, chiar dacă nu vei acționa în mod ideal. Dar să acționezi sub impulsul momentului, fără să cântărești cu grijă lucrurile, și să te lași stăpînit de înclinațiile tale naturale, acesta este comportament neritual (非禮), iar în cele din urmă va duce la pierderea manierelor demne (威儀).

Dacă în toiul acțiunilor pe care le săvîrșești vei reflecta nepregetat asupra lor, te vei apropia negreșit de regulile lor esențiale – acesta ni se spune că este respectul desăvîrșit. Stă scris „În tot și-n toate, să nu fii niciodată lipsit de respect, iar purtarea să-ți fie gravă, ca și cum ai fi adîncit în gînduri⁷”. „Ca și cum ai fi adîncit în gînduri” (若思) înseamnă să nu fii neglijent, să fii mereu precaut, să nu fii frivol și să nu faci lucrurile într-o doară. Aceasta este deci regula de bază a deferenței - să cântărești lucrurile cu grijă.

Deferența nu înseamnă să taci mîlc și să te eschivezi, fără să faci nimic. Dimpotrivă, înseamnă să examinezi și să cântărești atent principiile tuturor lucrurilor, fără să fii neglijent ori nechibzuit. Neglijența și nechibzuința,

5. În ediția din 1983 a textului (tradus și adaptat în limbă modernă de Tahara Tsuguo) există o explicație mai amplă a dictonului din *Cartea riturilor*: „esența actului de a fi respectuos este a nu trata lucrurile într-o doară, a da mereu dovadă de reținere și solemnitate, a nu te comporta frivol și a cântări lucrurile cu grijă, în detaliu” (Sokō 1983, 249).

6. Li (禮), tradus aici drept Rit (ori comportament ritualic) reprezintă un concept esențial al filosofiei lui Confucius, care propune modelul existenței umane armonice, integrate (societății și universului) drept ideal uman. Prin educarea de sine și a comportamentului exterior, individului i se propune astfel o „rețetă” de maximizare a fericirii.

7. *Cartea riturilor*, capitolul *Qu Li I* [Regulile legate de ținută]. Sokō omite aici ultima parte a dictonului original, care sună astfel: 毋不敬, 儼若思, 安定辭 (În tot și-n toate, să nu fii niciodată lipsit de respect; purtarea să-ți fie gravă ca și cum ai fi adîncit în gînduri; iar vorba să-ți fie compusă și hotărîtă întru liniștea poporului)

acestea sunt rădăcina unei minți leneșe și neatente, care se va lăsa dominată numai de pornirile mărunte ale firii (唯情欲).

În cartea pe care i-a dăruit-o regelui Wu⁸, Jiang Ziya⁹ scrie astfel: „Cînd deferența triumfă asupra neglijenței, este de bun augur. Dar cînd neglijența triumfă asupra deferenței, rezultatele sunt dezastruoase.” Deferența și neglijența sunt complet antagonice, ele nu pot coexista nicicum – cînd ai o atitudine deferentă, neglijența dispare, iar cînd ești neglijent, atitudinea deferentă dispare. Cînd neglijența încetează să se mai manifeste, principiile lucrurilor devin clare, și atunci și comportamentul se va corecta, așadar este un lucru de bun augur. Însă cînd deferența încetează să se mai manifeste, atunci nu va rămîne nimic altceva decît neglijența; astfel, tot ceea ce vei face va fi neîngrijit și superficial, iar într-un final vei fi făcut în van. În special pentru Omul remarcabil¹⁰ este esențial să practice deferența, atît în modul în care își servește stăpînul și tatăl, precum și în modul în care se cultivă pe sine însuși. Dînd și cea mai mică dovadă de lipsă de respect ar însemna să risipească ani întregi de efort într-o clipă, făcîndu-și astfel de rușine atît înaintașii, cît și stăpînul. Sursa unui astfel de comportament stă în slăbirea deferenței.

Cheng Yi¹¹ a spus: „Fii ordonat și solemn, și atunci și mintea-inimă¹² (心)

8. *Cartea de chinovar* (丹書, sau 朱書 în edițiile mai noi), care și-a primit numele pentru că fusese scrisă cu chinovar.

9. Jiang Ziya (太公望), n. 1128 î.e.n.

10. Omul remarcabil (大丈夫) marchează la Sokō un tip de ideal uman premergător Omului ales (君子) confucianist, în linie cu ierarhia morală propusă de Mencius. Dacă 君子 al lui Confucius reprezintă idealul uman prin excelență, 大丈夫 al lui Mencius reprezintă o treaptă premergătoare, combinînd virtuțile morale cu folosirea eficientă a virtuților fizice. În capitolul *Teng Wen Gong* II, 7, Mencius descrie astfel Omul remarcabil:

To dwell in the wide house of the world, to stand in the correct seat of the world, and to walk in the great path of the world; when he obtains his desire for office, to practice his principles for the good of the people; and when that desire is disappointed, to practice them alone; to be above the power of riches and honours to make dissipated, of poverty and mean condition to make swerve from principle, and of power and force to make bend – these characteristics constitute the great man. (LEGGE 1861).

Luînd în considerare propensiunea lui Sokō pentru artele militare, putem conchide că acest tip uman, al Omului remarcabil, reprezintă pentru el însuși lăcașul devenirii morale, punctul în care se negociază și se decide destinul moral al ființei.

11. Cheng Yi (1033–1107), filosof confucianist din perioada Song. Alături de fratele lui, Cheng Hao, este recunoscut de Zhu Xi drept una dintre figurile esențiale ale filosofiei confucianiste de secol XI.

12. Pentru conceptele preluate de Sokō de la Confucius, am păstrat nomenclatura propusă de

ți se va armoniza. Iar când mintea-inimă se află în armonie, atunci nu va da greș”. Expresia „ordonat și solemn” (整濟嚴肅) explică cuvîntul „deferență”.

Ce înseamnă deci să fii „ordonat și solemn”? Înseamnă să fii manierat și să nu dai dovadă de necuviință în felul cum arăți, ascuți, vorbești ori te porți. Iată cum este explicat acest principiu¹³: „Omul ales e îmbrăcat corect (cu veșminte și bonetă de ceremonie) și ținuta sa care impune respectul îi face pe oameni să-i știe de frică. Asta nu-nseamnă că e temut fără să fie crud?”¹⁴.

Chiar dacă dispoziția mentală ține de interior, iar acțiunile trupului – privirea, auzul, vorba și mișcarea – țin de exterior, acestea două – interiorul și exteriorul – nu sunt elemente separate, ci ele formează un tot unitar. Când manierele (威儀) sunt corecte la exterior, atunci și virtuțile (德)¹⁵ vor fi corecte la interior. Când exteriorul cade pradă dezordinii, negreșit și interiorul îi va urma (în acea dezordine). Dacă îți clarifici (究明)¹⁶ în detaliu comportamentul exterior și îl armonizezi cu legile Cerului (天則), atunci și imperativele atitudinii mentale (心術の要) se vor limpezi în mod spontan. Manierele demne sunt forma pe care o ia deferența, iar esența acesteia constă în a nu fi niciodată lipsit de respect. Cu alte cuvinte, dacă cei care aspiră la a avea o atitudine demnă se străduiesc să nu fie lipsiți de respect în nici o situație, nu se vor afla departe de calea cea dreaptă. Cheng Yi prețuia nespuse următoarele vorbe din „Însemnări despre exemplu”: „Omul ales, prin gravitatea și reverența sa, se întărește cu fiecare zi întru bine; însă indiferența și lipsa stăpînirii duc cu fiecare zi către deteriorare.”¹⁷ Aceasta este, deci, esența manierelor demne. Și în *Clasica poeziei*, în *Marile ode ale împărăției*, stă scris astfel: „Avînd o grijă deosebită pentru conduita exterioară, (El) va deveni un

Florentina Vișan în traducerea în limba română a *Analectelor*.

13. Confucius, *Analecte*.

14. Idem, capitolul *Yao yue* [Despre spusele celor vechi], paragraful 2. Am păstrat aici traducerea în română a pasajului din chineza veche (Vișan 1996, 295), însă varianta în engleză propusă de James Legge pentru același pasaj este mai detaliată, și aliniată explicației din textul nostru: „*He adjusts his clothes and cap, and throws a dignity into his looks, so that, thus dignified, he's looked at with awe – is this not to be majestic without being fierce?*”.

15. Cele 5 virtuți confucianiste esențiale – omenia/benevolența (仁), cunoașterea riturilor (禮), dreptatea (義), înțelepciunea (智) și sinceritatea/credibilitatea (信).

16. 究明, tradus ca „clarificare”, conține un proces introspectiv atent, o investigare a principiilor (究理) care duce într-un final la clarificarea conceptelor (clarificarea conceptelor prin rit).

17. Capitolul *Biao Ji* [Însemnări despre exemplu] din *Cartea riturilor*. Am păstrat aici intenșiunile din traducerea lui Legge din chineza veche.

model pentru popor.”¹⁸ La fel, și în versurile lui Wei se spune că manierele demne sunt „atît de variate încît nu poți alege între ele”. Înaltul oficial Beigong Wenzhi a explicat și el: „să ai demnitate care inspiră venerație este să fii demn. Să ai maniere exemplare este să fii manierat. Cînd un lider are maniere demne, potrivite unui lider, el le va inspira miniștrilor săi teamă și admirație, iar ei îl vor lua astfel drept model. De aceea el va putea să-și păstreze țara și puterea, iar reputația i se va răspîndi în lume. Cînd miniștrii la rîndul lor vor avea manierele demne, potrivite unor miniștri, ei vor inspira în subordonații lor teamă și admirație, și astfel își vor putea păstra slujba și își vor putea îngriji clanul și familia. Același lucru este valabil pe întreaga scară socială, iar cei din pozițiile superioare și inferioare se vor întări reciproc”. Astfel stă scris în Comentariile lui Zuo¹⁹.

Demnitatea (威) înseamnă să nu fii frivol, și totul – de la înfățișare și pînă la vorbă – să-ți fie solemn și să inspire venerație. Manierele (儀) înseamnă să îți clarifici în detaliu totul, de la înfățișare și pînă la vorbă, și astfel acestea vor servi drept model de comportament celor din jur. Acest lucru se datorează faptului că Omul remarcabil cîntărește neîncetat în interior ce înseamnă respectul, iar în exterior investighează principiile comportamentului potrivit, de la înfățișare și pînă la vorbă. După cum spune și Marea învățătură²⁰, de la împărat – care stă în fruntea ierarhiei – și pînă la omul de rînd, calea cultivării personale este una și aceeași – înțelegerea în profunzime a manierelor demne.

8. *Cumpătarea în privire și ascultare* (慎視聽)

Maestrul a spus: Corpul omului este un tot complex, format din cele patru membre și nenumărate alte părți, însă două lucruri îi sunt esențiale pentru a funcționa – percepția lumii exterioare și redarea reacțiilor interioare (外をしると内を通ずる). Părțile (senzoriale ale corpului, n. tr.) precum urechile, ochii și nasul au funcția de a percepe lumea exterioară, iar organele interne, care au funcția de a o simți, au capacitatea de a reacționa în exterior la aceas-

18. *Clasica poeziei*, capitolul *Marile ode ale împărăției*, subcapitolul Yi [Despre comportamentul exterior].

19. Zuo Zguan (左傳), *Analele primăverii și ale toamnei*.

20. *Marea Învățătură* (大學), una dintre Cele Patru clasice confucianiste.

ta. După cum l-a instruit Confucius pe Yan Hui, „fără Rit nu privi, fără Rit nu asculta, fără Rit nu vorbi, fără Rit nu făptui.”²¹

Ce înseamnă deci „fără Rit”? Atunci când privești sau ascuți, dacă pierzi câtuși de puțin din forma corectă a manierelor demne (形威儀) și te lași pradă propriilor porniri, aceasta înseamnă să ai un comportament ireverențios. Necuviința nu are sensul strict de a *privi* ori a *auzi* lucruri imorale (邪色邪聲) în sine. Lucrurile imorale vin din afară, deci dacă se întâmplă să auzi ori să vezi asemenea lucruri fără voința ta, asta nu se califică drept „fără Rit”. Comportamentul ireverențios este acela când – *privind* ori *ascultând* lucruri imorale – te lași stăpânit de porniri mărunte. La fel, când privești ori ascuți lucruri drepte, care nu sunt în sine „fără Rit”, să te lași pradă pornirilor mărunte constituie comportament ireverențios.

În fiecare act al privirii există un anumit ritual al privitului corect, potrivit contextului – fie că este un stăpîn ori un tată care privește către supușii/fiii lui, fie că este un supus ori un fiu care privește către stăpînul/tatăl său. Când stăpînul ori tatăl ascultă de vorbele supușilor/fiilor lor, ori când supușii și fiii se supun ordinelor stăpînului/tatălui lor, în toate aceste situații există un Rit anume, care guvernează toate vocile care trebuie ascultate. Iar dacă există chiar și un singur lucru inoportun, aceasta înseamnă că Riturile nu sunt îndeplinite. Pentru ca Omul remarcabil să se cultive și să devină un model pentru toți ceilalți, este esențial ca întîi de toate să-și desăvîrșească manierele demne în materie de privire și ascultare (視聽の威儀). În *Clasica riturilor* stă scris astfel: „Nu trage cu urechea și nu arunca priviri lascive; când intri pe ușă, coboară-ți privirea și nu te uita de jur-împrejur. De obicei, când privirea ți-e îndreptată prea sus, deasupra feței, denotă aroganță; când e îndreptată prea jos, sub brîu, denotă marasm, iar când e îndreptată într-o parte, denotă perfidie.” Se poate spune că acest paragraf descrie maniera potrivită de a-ți ține privirea. În *Însemnări despre muzică* stă scris că „urechile, ochii, nasul, gura, sufletul, mintea și toate celelalte părți ale corpului sunt duse pe calea comportamentului drept prin urmarea ordinii corecte”²², ceea ce înseamnă că nu există ireverență în urechi și ochi.

Cînd ești neglijent în interior, ajungi să te uiți fără să privești și să auzi fără să ascuți, ochii și urechile își vor urma propriile înclinații, iar ireverența se

21. Vișan 1996, 197.

22. *Clasica riturilor*, capitolul Yue Ji [Însemnări despre muzică].

va manifesta în mod fățiș. Însă când păstrezi în minte dictonul „În tot și-n toate, să nu fii niciodată lipsit de respect”, vei avea grijă să ascuți chiar și ceea ce nu e audibil, și să vezi chiar și ceea ce nu are formă. Gîndul care te va ghida este să vezi limpede ceea ce privești (視思明) și să ascuți limpede ceea ce auzi (聞思聰)²³.

Cînd întîlnești un personaj important, îndreaptă-ți mai întîi privirea către chipul său, apoi către piept, iar în final din nou către chip. Cînd îți privești tatăl, lasă-ți ochii să se miște liber, dar nu mai sus de față și nu mai jos de brîu; cînd stă în picioare și tace, este politicos să-ți îndrepti privirea către picioarele sale, iar cînd se așează către genunchii săi. Așadar, în orice situație, respectarea manierelor demne ține de decantarea minuțioasă a principiilor ritualice ale privirii și ale ascultării.

În concluzie, există trei reguli: să privești, să observi și să examinezi (視觀察). Există cinci relații umane de bază – precum cea dintre stăpîn și supușii lui, ori între tată și fiii lui – și există șapte funcții esențiale ale emoțiilor umane, iar fiecare dintre acestea are propria sa logică și propriile sale reguli de comportament demn, adaptate fiecărui context în parte.

Jia Yi spune astfel în *Regulile de conduită*: „Privirea se supune acestor patru reguli: la Curte, privirea trebuie să fie constant curgătoare și dreaptă; la ceremonii dedicate spiritelor, trebuie să-ți ții privirea ca și cum acestea ar fi de față; în formațiunile militare, privirea trebuie să fie dîrz fixată și alertă, precum a unui tigr; iar la ceremoniile funerare, privirea trebuie să fie lăsată-n jos, cu ochii pe jumătate închiși”. [...]

Pentru că privirea și ascultarea trec prin ochi și urechi, trebuie întîi de toate să-ți însușești maniera corectă a ochilor și a urechilor, apoi să-ți corectezi maniera de a privi și de a asculta – în funcție de situația în care te afli și de persoanele cu care interacționezi. Caută să cercetezi mereu principiile lucrurilor și evenimentelor cu care ai de-a face; privește și ascultă cu scopul de a căpăta o înțelegere profundă a lucrurilor, și folosește cele trei reguli ale percepției, observației și examinării pentru a-ți perfectă comportamentul. Acestea sunt manierele demne ale Omului remarcabil, care nu privește și nu ascultă niciodată „fără Rit”.

23. 視思明 și 聞思聰 – întregul proces al experienței vizuale/auditive trece prin aceste trei stadii: percepție, observație și clarificare/înțelegere.

9. *Cumpătarea în vorbire* (慎言語)

Maestrul a spus: Vorbirea (言語) are rolul de a transmite ceea ce ai în interior (内を通ずる)²⁴, și astfel chiar și gluma este un produs al gândului. Iar pentru că limbajul își are sursa în interior și funcționează în exterior, dacă ești nechibzuit, atunci și vorba îți va fi necugetată. Vei avea tendința să fi nestatornic și să fi obraznic, să flecărești ori să scorești povești doar de dragul audienței, și să-i mîinii pe cei din jur cu vorbe nesăbuite. Așa ar putea fi interpretate cuvintele maestrului Cheng Yi, care spune că vorbirea este cea care poate provoca războaie ori lega prietenii între state și cea care îți decide norocul și onoarea (吉凶榮辱). Să vorbești cu prea multă ușurință înseamnă că ești neglijent, iar să te pierzi în explicații lungi și plictisitoare care dau în incoerență înseamnă că ești ambiguu. Sfinții și înțelepții (聖賢) din vechime au avertizat și ei împotriva vorbelor pripite și a lipsei de acțiune. Ca să vorbești e de ajuns să deschizi gura, dar dacă nu acționezi în consecință, atunci nu faci decît să flecărești în van; pentru că nu poți pune în practică ceea ce ai rostit, vorbele tale vor sfîrși deseori drept minciuni și promisiuni încălcate, și nimic mai mult. Iar acesta este un lucru teribil de rușinos. Astfel, cînd vorbești din proprie inițiativă, cîntărește mereu cu atenție prilejul și momentul în care te afli, și astfel vorba îți va fi cumpătată. Acesta este și sensul cuvintelor „(Confucius) părea că nu poate scoate o vorbă din gură”²⁵.

Cuvintele trebuie să se reflecte în acțiuni și acțiunile trebuie să se reflecte în cuvinte²⁶. Atît Omul ales, cît și Omul remarcabil prețuiesc aceste principii, astfel că ei nu vor rosti nici un cuvînt necumpătat; vor avea grijă să nu spună nimic inoportun și vor fi moderați în reacții, chiar și atunci cînd sunt

24. Traducerea în limba modernă (NM12YS: 252) explicitează conceptul de 内 drept gânduri și sentimente.

25. Confucius, *Analecte*, capitolul 10 - Xiang Dang [*Despre postura corectă*], unul dintre capitolele a căror paternitate este disputată de exegeți. Versetul întreg sună astfel, și se referă la Confucius însuși: „În satul său natal, Maestrul era blind și politicos, și părea că nu poate scoate o vorbă din gură. În Templul Strămoșilor însă, sau la Curte, în Sala de ceremonii, vorbea curgător, alegînd cuvintele cu măsură.” (Vișan 1996, 173).

26. Dictonul poate fi tradus cu ambele sensuri ale verbului „a reflecta” – „a oglindi, a reda”, dar și „a cugeta asupra”, incluzînd ideea (exprimată în original) de introspecție în actul vorbirii, precum și în acțiune. În traducerea în limbă japoneză modernă, expresia este explicată astfel: „Actul vorbirii în sine trebuie să oglindească posibilitatea de a pune în practică acțiunea cerută sau nu. De asemenea, cînd performezi o acțiune, trebuie să ai grijă ca ceea ce faci să înfăptuiască promisiunea făcută prin cuvintele pe care le-ai rostit” (NM12YS: 252).

de acord cu interlocutorul lor, astfel încât să nu fie cîtuși de puțin necumpătați ori nepotriviți. Dacă ești neglijent și te ia gura pe dinainte, vei vorbi mult și prost și vei încălca grav principiul manierelor demne. Nimeni nu va avea nimic de cîștigat ascultîndu-te. În *Cartea riturilor* stă scris astfel: „Papagalul poate vorbi, și totuși nu este nimic mai mult decît o pasăre; urangutanul poate vorbi și el, și totuși nu este nimic mai mult decît un animal. Astfel și omul care nu respectă principiul purtării demne – nu este inima lui oare cea a unui animal sălbatic?”.

Există apoi riturile actului vorbirii (言之禮). Cînd vrei să vorbești, potolește-ți mintea, calmează-te și – fără să te pripești – spune ce ai de spus cu o voce joasă și pe un ton egal. Cineva din vechime a spus că acestea sunt riturile vorbirii – „respirația apăsată și vocea blîndă”²⁷ și „vorbirea calmă și hotărîtă”²⁸. Dacă vorbești prea repede ești nepolitic și greu de urmărit, iar dacă ridici vocea pre mult, îi vei surprinde pe cei din jur fără motiv. Mai mult decît atît, dacă te apuci să vorbești cu voce ridicată atunci cînd ai multe de spus, îți va fi greu să-ți duci discursul pînă la final. Acesta pare a fi sensul următoarelor cuvinte din *Cartea riturilor*: „Gura (Omului ales) îi degaja liniște, vocea îi degaja calm [...], iar răsufarea îi degaja sobrietate”.

Astfel, cînd răspunzi unei întrebări, cîntărește cu grijă reacția adecvată situației și răspunde pe un ton calm și hotărît. Cînd e nevoie să dai dovadă de înțelepciune în ceea ce spui ori răspunzi, cînd susții o prelegere critică (評論講談) și chiar în cazul treburilor private și al zvonurilor, să fii mereu respectuos față de cei din jur; iar cînd este absolut necesar să vorbești, exprimă-te limpede. Dacă răspunzi în pripă și vorbești repezit, dai dovadă de lipsă de deferență și deci încalci principiul purtării demne. [...]

Toți oamenii din lume pun un mare preț pe inteligență și elocvență, dar deseori aceștia trag concluzii pripite și se reped să răspundă cînd alții încă vorbesc. Desigur, aceasta nu este calea Omului ales. Pe cîmpul de bătălie, desigur, lucrurile diferă – deciziile trebuie luate într-o fracțiune de secundă și deci regulile normale nu se aplică în cazul vorbirii în armată.

În continuare, există diferite reguli de comportament ritual, în funcție de tipul vorbirii, de loc, de moment și de oamenii cu care interacționezi. Există un anumit stil de vorbire pentru Curte, un altul pentru acasă, un altul pentru

27. *Cartea Riturilor*, capitolul Nei ze [Regulile comportamentului interior].

28. *Cartea Riturilor*, capitolul Qu Li I [Regulile legate de ținută].

înmormîntări și festivaluri, un altul pentru petrecerile de majorat ori căsătorie, un altul pentru a întreține oaspeți, și un altul pentru armată. Există un stil de vorbire pentru fiecare dintre cele cinci relații umane esențiale²⁹. Există un stil de vorbire pentru viața de zi cu zi și un altul pentru situații extraordinare. Dacă nu îți limpezești îndeajuns aceste categorii, vorbirea îți va fi mereu inoportună, încălcînd astfel principiul deferenței. [...] ³⁰

Există lucruri care nu ar trebui menționate în anumite situații; iar dacă le rostești în situația nepotrivită, acestea vor produce efecte negative. De aceea există un stil diferit de a vorbi la Curte și acasă. La fel, există lucruri care nu ar trebui menționate în fața anumitor persoane. De exemplu, așa cum se cade să vorbești despre omenie (仁) și dreptate (義) de față cu stăpînul tău, la fel trebuie să cîntărești cu grijă subiectele potrivite fiecărei situații, luînd în considerare relația pe care o ai cu interlocutorul. Confucius a spus astfel: „Cînd te însoțești cu un Om ales, în trei feluri poți ușor să greșești: să vorbești înainte de a-ți veni rîndul, ceea ce înseamnă impertinență; să nu vorbești cînd îți vine rîndul, ceea ce înseamnă ipocrizie; să vorbești fără să ții seama de reacțiile celuiilalt, ceea ce înseamnă orbire.”³¹

Subiectele de care ar trebui să te ferești în orice situație sunt relațiile sexuale, discuțiile despre cîștig și pierderi, obiectele de lux și dorința de distracție pe placul inimii – niciunul dintre acestea nu este subiect de conversație. În principiu, nu ar trebui să te angajezi în conversații elevate care țin de natura umană, minte-suflet și neant și nici nu ar trebui să te fălești. În ceea ce privește limbajul în sine, nu ar trebui să folosești cuvinte ignobile, neconvingătoare sau prea ornamentate. Toate acestea sunt lucruri de care să te ferești în vorbire.

Există apoi funcțiile vorbirii. Confucius a spus astfel: „(Omul ales) în vorbe să fie sincer”³² și „vorbele să-i fie loiale și demne de crezare”³³. *Clasica riturilor* spune „Cînd vorbești în public, vorbește despre loialitate, încredere, generozitate și perspective bune de trai. Cînd vorbești cu copiii, vorbește

29. Cele cinci tipare esențiale de relații umane din filosofia confucianistă: stăpîn-supus/vasal, tată-fiu, frate mai mare-frate mai mic, prieteni și colegi, soț-soție.

30. În următoarele paragrafe, netraduse, Sokō descrie în detaliu reguli de comunicare proprii situațiilor menționate aici.

31. Vișan 1996, 259.

32. *Analectele*, capitolul Ji Shi [Modelarea de sine] (Vișan 1996, 261).

33. *Analectele*, capitolul Wei Ling Gong [Despre noima bunei acțiuni] (Vișan 1996, 243).

despre pietatea fiului față de tatăl și fratele său mai mare (考). Când vorbești cu oficialii, vorbește despre loialitate și bună-credință (忠信)”. Când vorbești cu oamenii, ar trebui s-o faci spre beneficiul lor. Aceasta este calea de a-i ajuta pe ceilalți. A vorbi numai pentru beneficiul tău propriu nu este calea Omului ales. A-ți urma numai propriul interes, fără a lua în considerare binele celor din jur este comportamentul unui om meschin (小人). Astfel ar putea fi interpretate cuvintele maestrului Zeng³⁴, care se întreabă „am fost cu inima curată (忠) când pe alții i-am sfătuit?”³⁵ Omul ales detestă ceea ce am putea numi elocvența goală – vorba lungă (終日談論), cuvintele irosite și elocvența etalată doar de dragul de a părea inteligent. Omul meschin este obișnuit să ia orice cuvânt pe care-l rostește și să-l întoarcă în favoarea sa. Nu există o încălcare a ritului vorbirii mai gravă ca aceasta, așadar trebuie să fii cu multă băgare de seamă. Zhang Shishu spune că orice cuvânt trebuie să fie loial și de bună-credință (忠信). Într-adevăr, acesta este un principiu care trebuie respectat întotdeauna. În ceea ce privește expresia „loialitate și bună-credință” (忠信), loialitatea înseamnă să fii întru totul sincer în preocuparea ta pentru ceilalți, iar buna-credință înseamnă să nu scornești neadevăruri, să fii corect și limpede. Pentru că acestea sunt chestiuni problematice în vorbire, oamenii ar trebui să fie cu băgare de seamă.

10. *Cumpătarea în înfățișare* (慎容貌之動)

Maestrul a spus: Înfățișarea este recipientul în care firea (性) și mintea-sufletul (心) omului sunt orînduite conform datului Cerului. Când gândurile sunt incorecte în interior, acestea se vor manifesta și în înfățișare. Dacă vrei să-ți corectezi înfățișarea, trebuie să îți clarifici gândurile prin introspecție atentă. Când gândurile îți apar în minte, ele se vor manifesta în afară în forma expresiilor faciale; așa cum interiorul și exteriorul (内外), fața și spatele (表裏), rădăcina și extremitățile (本末) lucrurilor sunt un tot natural unitar, ele nu pot fi separate. Am putea lua ca model de comportament ritual considerația pe care o aveau Oamenii aleși din vechime pentru înfățișare și pentru ma-

34. Zeng Shen, discipol al lui Confucius.

35. *Analectele*, capitolul Xue er [Despre învățătură]. Paragraful în întregime sună astfel: „În fiecare zi, de trei întrebări mă las iscodit. Am fost cu inima curată (忠) când pe alții i-am sfătuit? Față de prieteni, cuget și vorbă s-au potrivit? În învățătura primită, pe care o am de transmis eu însumi, îndeajuns m-am înțruit?” (Vișan 1996, 65).

nierele demne. În *Clasica riturilor* scrie că „ținuta Omului ales era rafinată” (君子之容遲舒)³⁶. O atitudine rafinată este una tihnită, netulburată. În Shao Yi, capitolul despre maniere mărunte, scrie că „față de oaspeți, lucrul cel mai important este să ai o atitudine de smerenie respectuoasă; la sacrificii, trebuie să arăți reverență; la mormînt, mîlnire; la petreceri, vioiciune; în armată, trebuie să-ți ascunzi sentimentele și să cîntărești pericolele”. Pentru că fiecare aspect al înfățișării exterioare este produs de gîndurile aflate în interior, atunci cînd îți clarifici gîndurile și le corectezi în concordanță cu chestiunea în cauză, atunci și înfățișarea ți se va armoniza în mod corespunzător. [...]

Ținuta se schimbă în funcție de context, cîntărind fiecare moment și situație în parte. *Regulile legate de ținută*³⁷ ale lui Jia Yi³⁸ spun astfel: „există patru ținute: la Curte, o ținută studiată, reținută, bine îngrijită și respectuoasă; la ceremonii, o ținută umilă, smerită, respectuoasă și grațioasă; în serviciul militar, o ținută rezervată, solemnă, fermă și neînfriată; la funeralii, o ținută copleșită de durere, temătoare, ca și cum nu te-ai mai întoarce”. Aceasta este descrierea veche a ținutei.

Pentru a explora lucrurile mai atent, există o ținută potrivită pentru Curte – cînd te prezinți la Curte, trebuie să ai o ținută deferentă și să nu uiți nici o clipă unde te afli; cînd te deplasezi dintr-un loc în altul, este important să o faci cu emoție și reverență, astfel încît să nu încalci manierele demne. [...]

Există o ținută potrivită pentru momentele de relaxare (燕居). Aceasta înseamnă că atunci cînd nu ieși din casă și ești singur poți să păstrezi o ținută destinsă și poți cultiva această stare de spirit atîta vreme cît nu ai nimic de făcut și te relaxezi. Cu toate acestea, dacă lenevești și ești necuviincios, aceasta cu siguranță nu este Calea Omului ales. [O ținută destinsă] se referă doar la expresia relaxată și îndulcită a feței. [...]

Așadar, există o ținută pentru funeralii și ceremonii, o ținută pentru majorate și căsătorii, și o ținută pentru primit oaspeți. În orice situație, trebuie să cîntărești situația cu atenție și să te comporți adecvat. [...]

Apoi, toate interacțiunile care țin de relațiile umane au propriul comportament ritual, însă nimic nu e mai important decît să ai o postură corectă și

36. În textul în japoneză, grafia dictonului citat din *Clasica Riturilor* este parțial inversată: [君子之容]遲舒, în loc de [君子之容]舒遲.

37. *Scrieri noi* (新書), capitolul *Regulile legate de ținută*.

38. Cca 200–168 î.e.n.

să fii respectuos. Aceasta trebuie că este esența cuvintelor Maestrului Zeng: „(Omul ales) să aibă o purtare demnă și civilizată și asta-l va feri de grosolanție și îngîmfare”³⁹. Și în Însemnări despre muzică scrie astfel cu privire la corectitudinea ținutei: „Spiritul trîndăviei, al indiferenței, al depravării și al perversiunii nu-și găsește manifestare în trupul acestui om (Omul ales)”⁴⁰.

În general, ținuta corectă trebuie discutată cu privire la întregul trup. Există, de exemplu, distincții pentru felul în care trebuie purtate capul și gîtul, mîinile și picioarele, expresia facială și modul în care vorbești. [...] Locul în care ochiul privește, lucrul pe care urechea îl aude, cuvintele pe care gura le rostește, toate acestea depind de ținuta corectă a capului și a gîtului. [...]

Apoi, există o ținută corectă a mîinilor și picioarelor. În *Clasica riturilor* scrie că „(Omul ales) nu își poartă picioarele cu ușurință și nici mîinile cu necuviință”. Ceea ce spune acest fragment este că, atunci cînd ridici piciorul prea mult, fie faci zgomot cînd atingi pămîntul, fie te expui riscului de a te împiedica de ceva – iar aceste lucruri sunt provocate de o atitudine prea ușuratică cu privire la folosirea picioarelor. De aceea, este de dorit să pășești cu greutate și în liniște. [...]

Există apoi ținuta corectă cu privire la rolul expresiilor faciale și al modului în care vorbești. Pentru că acestea se manifestă ca efect al unei hotărîri interioare, ceea ce trebuie să înveți este să-ți corectezi voința. Deși fiecare aspect al înfățișării apare ca urmare a trăirilor interioare, dintre acestea expresiile faciale sunt cele care dezvăluie toate funcțiile interne ale corpului⁴¹, iar tonul vocii depinde de vigoarea temperamentului; de aceea, trebuie să îți fixezi ca hotărîre corectarea acestora. [...]

În *Regulile legate de ținută* scrie că „spiritul se manifestă în patru ocazii: la Curte, spiritul este senin, tăcut și solemn; în timpul ceremoniilor, spiritul este calm, reflexiv și armonios; pe timp de război, spiritul este furios, intens și aspru; iar la funeralii, spiritul este abătut și pătruns de mîhnire. Cînd aceste patru atitudini se formează în interior, în exterior ele vor lua forma celor patru expresii corespunzătoare, ca și cum atitudinea interioară dirijează expresia facială”. [...]

39. *Analectele*, capitolul Tai Bo [Despre cei vechi].

40. *Clasica riturilor*, capitolul Yue Ji [Însemnări despre muzică].

41. Literal, cele cinci organe interne esențiale, 五臟.

Există însă oameni meschini, care folosesc vorbe iscusite (好言令色) fără să-și fi corectat atitudinea în interior; există oameni ticăloși cu fizionomie blindă, și există oameni care-și folosesc expresiile faciale pentru a se arăta Oameni aleși. Toate acestea sunt fapte mișelești, de rea-credință, dar chiar și dacă vor reuși să-i păcălească pe moment pe cei din jur, în cele din urmă intențiile răuvoitoare le vor fi descoperite. Omul ales discerna cu ușurință comportamentul oamenilor meschini, așadar, oricât ar încerca aceștia să-și ascundă răutatea, nu va fi posibil.

Apoi, tonul vocii este locul în care se formează respirația vorbirii (言語氣息). În Yu Zao⁴² scrie că „(Omul ales) respiră imperceptibil”⁴³, iar în *Regulile legate de ținută* că „vorbirea rapidă, împroșcarea cu salivă și tonul tânguitor, dezagreabil, sunt interzise”. Cuvintele „când vorbea, glasul aproape-i seca”⁴⁴ se referă la tonul Maestrului atunci când se afla în prezența unui înalt nobil, iar „vocea tăiată și un glas blând” se referă la ținuta rituală (禮容) a fiului pios față de tatăl său.

În *Însemnări despre muzică* scrie că „muzica este produsul modulațiilor vocii, iar sursa ei se află în sensibilitatea minții față de lucruri (le exterioare, n. tr.). De aceea, când omul simte întristare, vocea i se ascute și i se pierde; când simte plăcere, vocea îi este calmă și relaxată; când simte bucurie, vocea îi este expansivă și i se stinge rapid; când simte furie, vocea îi este aspră și sălbatică; când simte respect, vocea îi este limpede și umilă; iar când simte iubire, vocea îi este armonioasă și moale. Aceste șase particularități ale vocii nu sunt înnăscute (非性), ci sunt schimbări care se produc ca efect al impresiilor cu privire la lucru(ri exterioare)”. Chiar și expresivitatea din sunetele muzicale apare tot din emoțiile provocate de lucruri. De aceea trebuie să fii cu băgare de seamă la manifestările tonului vocii. [...]

Aici am însemnat în linii mari tipurile de ținută. Înfățișarea include și acțiuni, și fiecare tip de acțiune are propriul său model ritual (禮). Acesta trebuie să fie sensul dictonului „fără Rit nu făptui”⁴⁵. [...]

42. Capitol din *Clasica Riturilor*.

43. Traducerea lui Legge în engleză explicitează dictonul astfel: „His breath came without panting or stoppage”.

44. *Analectele*, capitolul Xiang Dang [Despre postura corectă].

45. *Analectele*, capitolul Yan Hui [Despre Virtuți].

Apoi este cheștiunea îndeletnicirilor artistice (遊芸). Ritualurile, muzica, tirul cu arcul, călăritul, scrisul și matematica – toate artele culturale și marțiale (文武) fie te învață ținuta și manierele corecte, fie îți mlădiază mîinile și picioarele, fie îți rafinează percepțiile vizuale și auditive, fie îți antrenează vocea. Iar aceste lucruri întruchipează principiul corectării atitudinii la interior și al ordonării manierelor demne la exterior. Omul remarcabil își corectează manierele pentru a se dedica în totalitate datoriei de a-și servi stăpînul și tatăl; așadar, dacă te-ai născut într-o familie militară și poziția îți permite să aspiři la statutul de Om remarcabil, corectează-ți atitudinea prin comportamentul ritual, armonizează-ți mișcările prin muzică și îndeplinește-ți slujba de samurai (士), antrenîndu-te în arta tirului cu arcul și a călăriei. Ar trebui să faci din aceste activități un obicei zilnic, să practici mereu utilizarea lor corectă, și astfel să stăpînești comportamentul ritual.

Scriitura nu înseamnă neapărat doar să scrii ceva. Scriitura înseamnă și să citești, să memorezi ideograme, și să afli despre lucruri prezente și trecute. Aritmetica măsoară toate lucrurile din univers, iar să nu înveți aritmetică înseamnă să nu cunoști măsura lucrurilor. Toate acestea sunt cheștiuni care țin de manierele demne și care iau formă în acțiunile tale.

Așadar, cînd vorbim despre Rit înseamnă că există un comportament ritual adecvat fiecărei situații, fie ea de bun ori de rău augur – război, vizite ori sărbători. Există un ritual de urmat atunci cînd mănînci, bei, ori te îmbraci; există un ritual al organizării casei; există un ritual pentru întrebări și răspunsuri și un altul pentru manevrarea ustensilelor⁴⁶; și există un ritual al alurii și al vorbirii. După cum spun și *Regulile legate de ținută*⁴⁷, trebuie să ne conformăm acestor standarde, să cunoaștem în profunzime principiile de azi și de ieri ale acestui ținut al nostru (本朝) și să alegem conform momentului și semnificației. Există și alte ritualuri – pentru cîini, cai, săbii, alcool și mîncare; dar pentru că ele nu se mai aplică în prezent, nu le-am mai însemnat aici [...].

Studiul caligrafiei, lectura și scrisul au rolul de a concentra mintea atunci cînd te relaxezi. Cheng Hao avea un respect profund pentru caligrafie; el a spus cuiva odată: „Nu fac caligrafie din dorință, ori din plăcere, ci pentru că este (o formă de) studiu”. Fiecare uz al mîinilor și picioarelor ține cont de

46. Sokō le descrie pe acestea în detaliu în secțiunile ulterioare, netraduse aici.

47. *Clasica Riturilor*, capitolul Qu Li I [Regulile legate de ținută].

manierele demne, iar a sluji nesocotindu-le este sursa neglijenței. Chiar și în cazul unui amuzament trecător, poți judeca starea interioară a unui om după poziția sa indolentă. De aceea, trebuie să eviți neatenția chiar și în caligrafie. [...]

Odată ce te-ai îngrijit astfel de înfățișarea ta, și principiile manierelor demne ar trebui să-ți fie clare. Abia după ce se va îngriji astfel, conștiincios, de corectarea corpului, Omul remarcabil (大丈夫) va putea porni pe calea către a deveni un Om ales (君子). Când acțiunile sale contravin manierelor demne și își lasă spiritul interior să cadă pradă tendințelor licențioase, virtutea îi va fi strîmbă. Toate manierele demne ale înfățișării se află în strînsă legătură cu virtuțile interioare.

[...]

BIBLIOGRAFIE

Abrevieri

- YSYG2 「山鹿語類卷第二十一・士道」 [Însemnările lui Yamaga volumul 21: Calea samuraiului] 『山鹿語類第二』 (Tokyo: Kokusho Kankōkai, 1911), 60–83.
 YSZS7 「山鹿語類四目卷第二十一・士道」 [Însemnările lui Yamaga (4) volumul 21: Calea samuraiului] 『山鹿素行全集思想編』, vol. VII (Tokyo: Iwanami Shoten, 1941), 9–160.
 NM12YS 「山鹿語類卷第二十一・士道」 『日本の名著12: 山鹿素行』 [Capodopere japoneze vol. 12: Yamaga Sokō] (Tokyo: Chūōkōronsha, 1998), 225–61.

CONFUCIUS

- 1995 *Analecte*, traducere de Florentina Vișan (București: Humanitas).

HIROKAMI Kiyoshi 広神清

- 1991 「山鹿素行の士道論」 [Filosofia bushidō a lui Yamaga Sokō] 『倫理学』 (9), November 1991, 1–10.

LEGGE, James

- 1861 *The Chinese Classics with a Translation, Critical and Exegetical Notes, Prolegomena, and Copious Indexes*, vol. I–VII (Hong-Kong: Lane, Crawford and Co.), at: <https://ctext.org/>

MUSTĂȚEA, Alexandra

- 2017 *Yamaga Sokō's 'Way of the Samurai'. A Translation into Romanian (Excerpts). Part I*, în *A Festschrift for Florentina Vișan* (București: Editura Universității din București), 385–98.

TAWARA Tsuguo 田原嗣郎

1998 「山鹿素行と士道」 [Yamaga Sokō și calea samuraiului] (Tokyo: Chūōkōron-sha), 5–76.

VIȘAN, Florentina

1998 „Analectele – modelul ritualizării și al comportamentului superior uman”, în *Analecte* (București: Humanitas), 5–46.

CHINESE TEXT PROJECT

<https://ctext.org/> [accesat între 2018/02/15–2018/04/29].